

**ПРИНОСЪТ НА ЧЛ.-КОР. ПРОФ. Д-Р АЛЕКСАНДЪР ЯНКОВ
ЗА РАЗВИТИЕТО НА СЪВРЕМЕННОТО МЕЖДУНАРОДНО
ПУБЛИЧНО ПРАВО**

Ирена Цонева Илиева, професор, доктор

*Институт за държавата и правото при Българската академия на науките
ел. поща: irena_ilieva@lawyer.bg*

**THE CONTRIBUTION OF CORRESPONDING MEMBER PROF.
DR. ALEXANDER YAANKOV FOR THE DEVELOPMENT OF
THE CONTEMPORARY INTERNATIONAL PUBLIC LAW**

Irena Tsoneva Ilieva, Professor, PhD

*Institute for the State and the Law by the Bulgarian academy of sciences
e-mail: irena_ilieva@lawyer.bg*

***Abstract:** The paper is a tribute to corresponding member prof. Alexander Yankov for the development of the contemporary international public law. The author presents some of the contribution of prof. Al. Yankov in the field of his study from 1962 on the peace treaty with one of the two German states; the United Nations law, the law of the sea and the unilateral acts in international law. The author shares a personal moments with prof. Al. Yankov.*

***Key words:** peace treaty, former two German states, Organization of the United Nations. Law of the sea, unilateral acts in international law.*

Увод

В живота на всеки човек има моменти, които не могат да се забравят и които оставят дълбока и трайна следа в професионалното и личностното му развитие. Сякаш това е „дар Божи“, който ни се дава, за да намерим пътя към истинското и същностно начало, за смисъла на нашето съществуване. Такъв дар за мен беше присъствието и менторството на чл. – кор. проф. Ал. Янков. Съдбата беше благосклонна да ме срещне и да имам честта на познавам този голям учен, дипломат и човек. Още по-важно бе за мен, че той присъства и насърчава моето академично израстване от много ранни години.

Първата ми среща с неговата харизматична личност беше от студентската скамейка, когато той ни четеше лекциите по Международно публично право и морско право в единствения тогава Юридически факултет на Софийския университет „св. Кл. Охридски“. В качеството ми на член на Българската асоциация по международно право, чийто дългогодишен председател беше чл.-кор. проф. Ал. Янков, имах възможността да общувам с него по много формални и неформални поводи.

Проф. Янков беше рецензент на дисертацията ми на тема „Международно-правна закрила на лицата, принадлежащи към малцинства – на примера на Румъния и Югославия“, която защитих през 2001 г. Оказвал ми е съдействие и подкрепа в академичното ми развитие до края на живота си.

Изложение

В ограничения обем на доклада ще очертая някои от приносите на чл.-кор. проф. Ал. Янков за развитието на съвременното международно публично право. Те са многобройни и ще отделя само някои от тях: един по-малко известен труд от 1962 г., приносът му за правото на ООН, в морското право и в международноправната теория за едностранните сделки.

Бих желала да въведа в научно обращение един малко известен труд на проф. Ал. Янков, на който попаднах, в търсене на материали за настоящето изследване. Съгласно съвременните разбирания това произведение от 76 страници с две резюмета на руски и немски език (общо 88 страници) попада в категорията за „студия“. Тя е публикувана през 1962 г. в Годишника на Софийския университет, Юридически факултет и е на тема „Договорът за мир с една от двете германски държави и неговото правно действие (международноправни аспекти) [1]. Въпреки че на пръв поглед темата е в историята на международното право, внимателният прочит ме наведе на асоциации с нашето съвремие, открих и съществени теоретични постижения на младия тогава проф. Ал. Янков.

В студията той изследва международноправния статут на окупирана Германия и нейната международна правосубектност, наречена от него „персоналност“. Въз основа на анализа на разпоредбите на Четиристранното съглашение за някои допълнителни изисквания спрямо Германия, подписано в Лондон на 25 юли 1945 г. Ал. Янков стига до извода, че „По такъв начин Германия бе лишена от правоспособност както от гледна точка на вътрешното държавно право, така и от гледна точка на международното право. Тя бе престанала да съществува като държава и като субект на международното право“ [2]. Друг интересен извод е, че „По своята правна природа окупационният режим в Германия разкрива твърде своеобразни черти, които го отличават от познатите в междудържавната практика случаи на окупация. Окупационният статут на Германия представлява **нова форма** (болдът на Ал. Янков) на окупация при която, без да се извършва анексия на окупираната държава поради това, че цялата ѝ организация е рухнала, нейните функции изцяло се упражняват от окупационните сили“ [3]. От там авторът стига до безусловния извод, че „...изгубилата своята правоспособност и своята международна персоналност германска държава, която в периода на окупацията е престанала да съществува, не може да се яви като страна при сключване на международен договор. Мирен договор не могат да подпишат фиктивни и несъществуващи в действителност субекти на международното право, каквато е бившата германска държава“ [4].

В следващото изложение се анализира международната правосубектност на двете германски държави: ФРГ и ГДР. Направен е задълбочен и много интересен анализ на Бонските и Парижки съглашения, които установяват международната правосубектност на ФРГ. В хода на своите разсъждения Ал. Янков дава много точно определение за „държава“ като субект на международното право [5]. Основният извод в тази част е, че са се конституирали две нови държави като отделни субекти на международното право. Ал. Янков последователно доказва основната си теза, че договор за мир може да се сключи с всяка от двете държави, с двете едновременно, или дори само с една от тях, ако другата откаже. Теоретически той базира аргументацията си на теорията за обективните правни режими и за ефектите на някои договори по отношение на държави, които не са страни по тях, т.е. теоретизира относно разновидност на договори, предвиждащи задължения и права за трети държави пре-

ди тази регламентация да бъде установена във Виенската конвенция за правото на договорите от 1969 г. Самият извод свързва договори, създаващи обективни правни режими с действието им по отношение на трети страни: „Може следователно да се направи заключение, че в отделни случаи договорите, които създават обективни правни режими, сключени между компетентни субекти на международното право и в съответствие с принципите и нормите на международното право, могат да произвеждат правно действие и по отношение на държави, които не са непосредствени техни участници“ [6].

Още в тази студия проф. Янков отстоява теорията за примата на международното над вътрешното право (която се счита днес за общоприета), аргументирайки, че „едва ли би могло от вътрешното право и юриспруденцията на една държава да се правят изводи за нейната правоспособност по отношение на територии, над които тя не упражнява никакво върховенство“ [7].

Докато четях студията натрапчиво правих аналогии с войната в Украйна, перспективата за мирни преговори и евентуално сключване на договор за мир, със сегашното положение на окупираните от Русия области на Украйна.

Приносът на проф. Ал. Янков за изследването на Организацията на Обединените нации датира от 1965 година, когато той публикува фундаменталната си монография „Организация на Обединените нации. Правна същност и международен статут“ [8]. Не случайно този труд излиза през 1965 г., когато се отбелязва 20-годишнината от създаването на организацията, 10 – годишнината от приемането на България за неин член и когато Ал. Янков става съветник в представителството на НРБ в Секретариата на ООН. В нея за първи път в българската международноправна литература подробно се анализира Устава на ООН като многостранен международен договор, основните белези на организацията като „междудържавна общност с институционален характер“ [9]. Анализирани са правната природа и белезите на ООН като юридическо лице с правоспособност по международното право и неговия международноправен статут.

Без да навлизам в подробен анализ на монографията, би могло да се обобщи, че тя представлява фундамента за последващи изследвания в материята на правото на международните организации и очертава основните теоретични области: същност и характерни белези, правосубектност, юридическо лице, правоспособност и нейното съдържание и международноправен статут.

Дипломатическата кариера на проф. Ал. Янков е тясно свързана със световната организация, в която е постоянен представител на България от 1976 до 1980 г.

Независимо от позициите, които заема той следи дейността на ООН и анализира развитието ѝ. В периода 1977 – 1996 г. той е член на Комисията на ООН по международно право, а през 1984 г. е и нейн председател. Още през 1983 г. той заема поста първи зам. председател на тази Комисия, през 1984 г. е избран за председател, през 1986 г. е втори зам. председател. Два пъти е бил председател на Drafting committee – през 1992 и 1995 г. В резултат на тази 20-годишна дейност той е бил дълбоко почитан и адмириран като доайен на Комисията. Проф. Ал. Янков е бил специален докладчик по въпроса за „Дипломатически куриери и дипломатическа поща“.

Интересът му към развитието на ООН е дълготраен, продължава през целия му живот. Така, през 1995 г. той публикува статията „Реформиране и обновяване на ООН – средства и перспективи“ в сп. „Международни отношения“, кн. 5/1995 г.,

която е актуална и до днес в светлината на необходимостта от реформиране на Съвета за сигурност в контекста на войните в Украйна и в ивицата Газа [10].

Бих желала да споделя факти, които знам лично от проф. Янков по повод на тази негова публикация. В нея той привежда примери за огромните загуби, които България търпи спазвайки резолюциите на Съвета за сигурност по Глава VII от Устава на ООН. Тогава той прави постъпки България да се възползва от една друга разпоредба на Устава и да потърси компенсации за тези загуби, а именно чл. 50, който гласи следното: „Ако Съветът за сигурност прилага превантивни или принудителни мерки срещу която и да е държава, всяка друга държава независимо от това, дали е членка на организацията, или не, която е изправена пред специални икономически проблеми, възникнали вследствие на прилагането на казаните мерки, има право да се съвещава със Съвета за сигурност, във връзка с разрешаването на тези проблеми“ [11]. За съжаление тези усилия на проф. Янков не се увенчаха с успех, но този негов опит не намалява значението на неговия демарш. Видният ни дипломат познава отлично инструментариума, съдържащ се в Устава на ООН и се стреми а го използва за благо на България.

Следващ аспект и принос, за който ще се говори многократно на конференцията, е любовта и отдадеността на проф. Янков към морското право. Имам изключително ярки спомени не само от общия курс по международно публично право, но и от възможността да придобием нови и специални познания по морско право. Изнасянето на лекциите по международно право във втори курс в Юридическия факултет на СУ „Св. Кл. Охридски“ съвпадна с провеждането на Третата конференция на ООН по морско право, в която активно участваше проф. Ал. Янков. Той предложи на студентите да ни изнесе специализиран курс по морско право, ако има желаещи. Така се събрахме 5-6 човека, на които професорът разкри необятния свет на морското право. От досегашния ми над 20-годишен опит като преподавател във висши училища се питам дали проф. Янков е поставил въпроса за някакво заплащане или допълнителни облаги пред ръководството на Юридическия факултет. Едва ли... Лекциите му се провеждаха в извънучебно време, в сегашния кабинет 294 на последния етаж на факултета, в неформална и приятелска атмосфера. Проф. Янков палеше лула с ароматен тютюн (тогава забраната за тютюнопушене не беше строга както сега) и разказваше за морското право, а ние слушахме като омагьосани. Спомням си два случая, които няма да забравя никога и които ме вдъхновяват в преподавателската ми работа. Първият шок беше когато проф. Янков ни каза: „Колеги, дайте вашите предложения към Третата конференция по морско право на ООН“. Следвайки стриктната академична традиция никой преподавател дотогава не ни е искал мнение, а камо ли предложение към международна конференция. Такъв подход ни показва един изключително широко скроен академично и житейски човек. Той търсеше новото дори у нас – младите и току що прохождащи на юридическото поприще студенти. Другият шок беше когато на лекциите ни се появи контраадмирал Узунев в пълна парадна униформа с лампази на военноморските сили. Проф. Янков го беше поканил да ни говори за някои военни аспекти на морското право.

Няма да се спирам на приноса на проф. Ал. Янков за изработването на Конвенцията на ООН по морско право от 1982 г., това изисква много по-широк формат и изследване. В качеството му на Председател на Третия комитет, той е един от авторите на една от най-модерните и новаторска част на Конвенцията – част XIII „Защита и опазване на морската среда“, чл. 192 – 278.

Следващ принос в българската международноправна доктрина, който бих желала да очертая накратко е неговата студия „Едностранните правни актове в съвременното международно право. Актуални проблеми на международното право. Сборник от научни трудове посветен на проф. Владимир Кутиков, под ред. на чл.-кор. Ал. Янков и проф. д-р Йорданка Зидарова [12]. В нея проф. Янков надгражда постигнатото от проф. Кутиков в неговия хабилитационен труд „Общо учение на едностранните междудържавноправни сделки“, публикуван веднага след Втората световна война [13]. В него се изследват само междудържавните едностранни актове. И към момента на написване на студията, и понастоящем субектите на международното право са се увеличили: нараснал е броя на първичните субекти на международното право – държавите, безспорни субекти са международните междуправителствени организации, нациите и народите, борещи се за самоопределение, динамично се развиват и субектите на т. нар. нетрадиционна правосубектност [14]. Както сочи проф. Ал. Янков налице е и значително разширяване на предметния обхват и приложното поле на международните инструменти, в това число и едностранните правни актове [15]. И тук опитът му като член на Комисията по международно право на ООН играе важна роля. Той се позовава не нейната дейност, при все това сочи оскъдната юриспруденция в материята. На базата на анализа на различията между едностранните актове и международните договори проф. Янков изгражда доктринално определение за едностранните правни актове: „едностранно волеизявление на държавите, международните организации и някои други субекти на международното право с намерение да се породят права и задължения съгласно международното право или да окажат определено въздействие в процеса на създаване на обичайни или договорни международноправни норми [16]. Други приносни аспекти са разглежданите едностранните актове на множество субекти: държавите, международните организации, национално-освободителните движения и организации, въстанически движения или организации, признати за „воюваща страна“. Анализирани са обекта и целта, нормативното съдържание на едностранното волеизявление, направена е класификация на едностранните актове (съгласно тяхното съдържание и правни последици), формата, основните предпоставки за спазване и прилагане на задълженията, произтичащи от едностранните правни актове и др.

Не мога да отмина и един безспорен факт: ювелирната прецизност на изказа и използваната от проф. Ал. Янков терминология. За мен са останали като задължителни постулати няколко терминологични правила, които се старая да предам и на колегите след мен. Първият е да се използва „права на човека“, а не „човешки права“. Този първи урок научих от проф. Янков когато се съгласи да бъде рецензент на моята дисертация на тема „Международноправна закрила на лицата, принадлежащи към малцинства – на примера на Румъния и Югославия“. Много любезно и внимателно той поиска да му дам моя труд, за да го прочете предварително преди да се съгласи да бъде рецензент. Когато ме покани в неговия дом, за да коментираме дисертацията ми, из пристъпих треперейки дали няма да получа отрицателен отговор. Проф. Янков ми каза благо: „Рецензията ще бъде положителна“. След което започна задълбочен анализ и кротка, но безкомпромисна критика на терминологията „човешки права“.

Втори емблематичен случай, който ще помня цял живот, е за понятието „международно морско право“. Отново, в неформален разговор проф. Янков се аргументира, че не е необходимо да се пише и използва определението „международно“, за-

щото морското право е изначално такова – да свърза хората, народите и нациите чрез моретата и океаните.

Трети пример е понятието „soft law“. Чл.-кор. проф. Янков „изкова“ превода му на български език като „гъвкаво право“, което се опитвам да наложа в по-широка употреба в академичните и преподавателски среди [17]. Аргументацията на професора беше много „изобретателна“, твърдейки, че правото не може да бъде „меко“, както обикновено се превежда на български английския термин.

Заключение

Приносите на чл.-кор. проф. Ал. Янков за българската и световната международноправна доктрина и практика изискват много по-задълбочено проучване. В настоящия доклад очертах само някои мои лични виждания на фона на спомените от дългогодишното ми академично и лично общуване с този изключителен човек.

Неизвестната за мен студия „Договорът за мир с една от двете германски държави и неговото правно действие (международноправни аспекти)“ от 1962 г., която открих търсейки материали за доклада, показва една задълбоченост и зрялост на международноправно мислене, която ще се развие през следващите години в полза на българската наука и дипломация. Още в този ранен труд се откроява дефиниция за „държава“, изследват се проблеми на признаването в международното право, прилага се разсъждение за коренно изменение на обстоятелствата (*clausula rebus sic stantibus*) относно Четиристранните междусъюзнически съглашения след края на Втората световна война по отношение на победена Германия. Особено ме впечатли, че още тогава проф. Ал. Янков развива много модерната и използвана сега теория за правните режими.

Невъзможно е в такъв формат да се посочат всички приноси в материята на т. нар. право на ООН, но безспорно проф. Ал. Янков е един от най-задълбочените познавачи и практики в тази материя. Теоретичните му приноси и познания са били поставени в служба на българската дипломация и защитата на националните ни интереси независимо от политическия режим и партийна идеология.

Огромни са заслугите за прогресивното развитие на морското право и приемането и прилагането на Конвенцията на ООН по морско право от 1982 г., които изискват по-задълбочено проучване и представяне пред академичната общност и широката общественост. Знанията му в материята бяха използвани широко в практиката му на съдия в Международния трибунал по морско право със седалище в Хамбург, Германия.

Приносите на чл.-кор. проф. Янков в изследването на материята на едностранните правни актове разкриват внимателното следене на динамичните процеси не само в международните отношения, но и в неговата регулаторна система – международното публично право.

Литература:

1. Янков, Александър. Договорът за мир с една от двете германски държави и неговото правно действие (Международноправни аспекти), Годишник на Софийския университет, юридически факултет, Държавно издателство „Наука и изкуство“, С., 1962.
2. Пак там, с. 447.

3. Пак там, с. 458.
4. Пак там, с. 458.
5. Пак там, с. 479.
6. Пак там, с. 506.
7. Пак там, с. 473.
8. Янков, Александър. Организация на Обединените нации. Правна същност и международноправен статус. Наука и изкуство, С., 1965.
9. Пак там, с. 50.
10. Янков, Александър. Реформиране и обновяване на ООН – средства и перспективи“ в сп. „Международни отношения“, кн. 5/1995
11. Устав на ООН. Статут на Международния съд, ДИ „Наука и изкуство“, С., 1985, с. 30.
12. Янков, Александър. Едностранните правни актове в съвременното международно право, Актуални проблеми на международното право. Сборник от научни трудове посветен на проф. Владимир Кутиков, под ред. на чл.-кор. Ал. Янков и проф. д-р Й. Зидарова, Университетско издателство „Св. Кл. Охридски“, С., 2000.
13. Кутиков, Владимир. Общо учение за едностранните междудържавноправни сделки, Годишник на СУ. Юридически факултет, 41, 1945/1946.
14. Илиева, Ирена. Съотношение между принципите и нормите на съвременното международно право. Научни четения на тема „Правни норми и правни принципи“, Сборник доклади от научна конференция, организирана от катедра „Теория и история на държавата и правото“ и катедра „Наказателноправни науки“ на Юридическия факултет на СУ „Св. Кл. Охридски“, проведена в София на 15 май 2017 г., Университетско издателство „Св. Кл. Охридски“, 2017, с. 184 – 185.
15. Янков, Александър. Едностранните правни актове в съвременното международно право, с. 139.
16. Пак там, с. 153.
17. Илиева, Ирена. Soft law на международните организации. Soft law и съвременното право, Сиби, 2017.